

АРАБ ТИЛИ ЗАМОНАВИЙ ТАЪЛИМИДА КОД АЛМАШИНУВИ МУАММОСИ

Шахина Нуриддинова

Ўзбекистон халқаро исломишунослик академияси

Филология йўналиши 3-босқич талабаси

Матибаева Разия Балтабаевна

*Ўзбекистон халқаро исломишунослик академияси Араб
тили ва адабиёти ал-Азҳар кафедраси профессори в.б.*

Аннотатсия. Ушбу мақола араб тилини ўқитишда кенг тарқалган код алмашинуви муаммосини таҳлил қилади. Рақамли мулоқот муҳитининг ўрганувчиларнинг лингвистик ҳатти-ҳаракатига таъсири ўрганилиб, нутқ жараёнида она тили ва араб тили ўртасидаги аралашув ҳолатлари кўриб чиқилади. Мақсад – код алмашинувинг грамматик ва прагматик сабабларини аниқлаш ҳамда араб тили грамматикаси ва луғат бойлигини мустаҳкамлаш учун ушбу ҳодисага нисбатан инновацион, яъни, назорат қилинадиган код алмашинуви стратегиясини таклиф қилишдан иборат. Тадқиқот араб тили грамматикаси ва морфологиясининг замонавий таълимдаги ўрнини қайта кўриб чиқишга хизмат қилади.

Калит сўзлар: араб тили таълими, код алмашинуви, кибер-сотсиализатсия, восита тил, нет-лингвистика, грамматик муаммолар, инновацион ёндашув.

КИРИШ. XXI асрда ахборот технологияларининг мисли кўрилмаган ривожланиши натижасида виртуал макон (онлайн чатлар, ижтимоий тармоқлар) чет тилини, жумладан, араб тилини ўрганувчиларнинг асосий мулоқот майдонига айланди. Виртуал макон реал ижтимоий муҳитнинг давоми ва унинг кўзгусига айланди. Ушбу янги рақамли муҳит нафақат

тилнинг шаклини, балки шахснинг ўзини англаш ва ижтимоий ролларни лингвистик жиҳатдан қуриш усуллари ҳам трансформация қилди.

Бу янги муҳитда шахсий идентификация ва фикр ифодаси тезкорлик ва ифода эркинлигини талаб қилади, бу эса чет тили ўқитиш назариясидаги асосий муаммолардан бири — код алмашинуви ҳодисасини янада кучайтирмоқда. Шахсий идентификацияни тил орқали англаш жараёни асосан аватарлар, профиллар ва ижтимоий тармоқлар орқали амалга оширилмоқда. Ушбу ишнинг мақсади рақамли мулоқот муҳитида шахсий ўзига хосликнинг лингвистик англаниши механизмларини, хусусан, тил танлови, идентификация шаклланиши ва кибер-социализация жараёнларининг ўзаро таъсирини, Шерри Турклнинг «Кўп қиррали шахсият» назарияси асосида таҳлил қилиш ва назарий асослашдан иборат. Хусусан, араб тилини ўрганувчилар нутқидаги код алмашинуви ҳолатларини таҳлил қилиш ва уни араб тили грамматикаси ва морфологиясини ўқитишда ҳисобга олиш муҳимдир.

АСОСИЙ ҚИСМ. Код алмашинуви — ўрганувчининг бир нутқ ичида икки ёки ундан ортиқ тилларни аралаштиришидир. Араб тилини ўқитишда бу ҳодиса қуйидагиларда кўринади:

Луғавий аралашув, арабча гап ичига муқобили топилмаган ёки ўрганувчи унутган она тили ёки инглизча (техник) терминларни қўшиш.

Грамматик аралашув, араб тили грамматикасининг мураккаб жиҳатлари (масалан, феъл замонлари, мусбатни яшаш) ўрнига, она тилидаги содда грамматик конструкцияларга мурожаат қилиш.

Прагматик аралашув, ҳис-туйғуларни ёки баҳони (эмоционал юкламани) араб тилидаги лексика етарли бўлмаган ҳолатда она тилида ифодалаш.

Араб тилини ўрганувчилар иштирок этадиган онлайн ҳамжамиятлар код алмашинувини рағбатлантирувчи муҳит ҳисобланади:

Онлайн мулоқотнинг асосий талаби — тезкорлик ва қисқалик. Бу нутқнинг тежамкорлик функциясини биринчи ўринга олиб чиқади, натижада

ўрганувчилар мураккаб арабча иборалар ўрнига қисқа, она тилидан олинган ёки инглизча сўзларни арабча ҳарфларда ёзишга ўтадилар. Бу ҳодиса ўрганувчиларнинг лингвистик хатти-ҳаракатларида яққол кўринади. Масалан, араб тилида «أنا آسف جداً» (*Ана аасиф жидан* – Мен жуда афсусдаман) каби узун грамматик ифода ўрнига, ёшлар кўпинча инглизча «sorry» сўзини арабча ҳарфларда «سوري» (*сурий*) шаклида ёзишни афзал кўришади. Бу нафақат тежамкорликни таъминлайди, балки код алмашинуви орқали виртуал ҳамжамиятга мослашиш ва ўзини замонавий деб кўрсатиш истагини ҳам акс эттиради.

Яна бир ёрқин мисол – рақамли арабча (arabizi) ҳодисасидир. Бунда «Ҳамдулиллаҳ» сўзини ифодалаш учун «х» товушини ифодаловчи араб ёзуви ўрнига, лотинча клавиатурадаги «7» рақамидан фойдаланиб, «7mdlh» шаклида ёзилади. Бу Нет-Лингвистика шакли бўлиб, ёзма тил меъёрларининг (имло ва орфография) тезкорлик учун бузилаётганини кўрсатади. Худди шундай, «إن شاء الله» (*Ин шаа Аллоҳ* – Агар Аллоҳ хоҳласа) каби уч сўздан иборат мураккаб морфологик иборани «إنش» ёки «انش» каби бир неча ҳарфгача қисқартириш тилнинг тежамкорлик функцияси натижасидир.

Бундай ҳодисалар араб тилини ўрганувчиларда грамматик аниқлик ўрнига прагматик самарадорлик устунлигини шакллантиради. Улар учун асосий мақсад – фикрни тез ва самарали етказиш, чуқур грамматик меъёрларга риоя қилиш эмас. Бу эса араб тили таълимида морфологик ва грамматик компетенцияларнинг пасайишига олиб келиши мумкин. Назорат қилинадиган код алмашинуви стратегияси айнан шу тежамкорлик тенденциясини таҳлил қилиш ва ўқув мақсадлари учун ундан фойдаланиш йўллари излашга қаратилган бўлиши керак.

Код алмашинуви нафақат лингвистик, балки ижтимоий ҳодиса ҳамдир. Ўрганувчилар гуруҳ ичида гибрид идентификацияни шакллантириш учун код алмашинувидан фойдаланадилар.

Код алмашинуви араб тили грамматикасини ўрганишга салбий таъсир

кўрсатади, чунки:

Она тилидан доимий ёрдам олиш араб тилидаги *феъл тусланишлари, келишиклар* ва *исмларнинг сон-жинс категориялари* каби морфологик мураккабликларни ўзлаштиришда сусликни келтириб чиқаради. Ўрганувчилар грамматик аниқлик ўрнига, прагматик самарадорлик учун код алмашинувини афзал кўради.

Араб тилида исмларнинг гапдаги ўрнига қараб (эга, тўлдирувчи, қараткич) уларнинг охириги унлилари (келишик белгилари) ўзгаради. Масалан, «Муҳаммад» сўзи Муҳаммадун, Муҳаммадан ёки Муҳаммадин бўлиши мумкин. Ўрганувчилар, виртуал мулоқотда грамматик хатолар жиддий қабул қилинмаслигини билган ҳолда, Иъроб қоидаларига риоя қилмайди. Бунинг ўрнига, улар Иъроб талаб қиладиган жумланинг қолган қисмини она тилида ёки араб тилида келишиксиз, қисқа, содда шаклда ифодалашга ўтадилар. Натижада, иъроб қоидаларини аниқ қўллаш малакаси шаклланмай қолади.

Араб тилида феъллар шахс, сон ва жинсга (эркак/аёл) қараб мураккаб тусланади. Масалан, «сен ёздинг» ибораси эркакка нисбатан **كَتَبْتَ** (*катабта*), аёлга нисбатан эса **كَتَبْتِ** (*катабти*) шаклида фарқланади. Ўрганувчилар аёл ва эркак жинсларини тўғри ажратиб кўрсатиш талабидан қочиб, керакли маълумотни она тилида ёки жинс фарқи бўлмаган инглиз тилида («you wrote») ифодалядилар. Бу араб тилининг асосий морфологик тамойилларидан бири бўлган феъл тусланишларини амалда қўллашдаги доимий заифликка олиб келади.

Исмлар ва сифатлар сон (ягона, иккилик, кўплик) ва жинсда (эркак/аёл) бир-бирига мос келиши шарт. Кўплик шакллари эса қоидага кўра ёки нотўғри (мураккаб) бўлиши мумкин.

Ўрганувчилар кўпликнинг мураккаб шакллари эслаб қолиш ва унга сифатларни мослаштириш ўрнига, соддалашган конструкцияларни қўллайди ёки жумланинг ўша қисмини (масалан, «кўплаб муаммолар» ўрнига) она тилида ифодаляди. Бу эса араб тили грамматикасининг яхлитлигини бузади.

Код алмашинуви ўрганувчилар учун тезкор ва кам энергия сарфлайдиган ечим бўлса-да, араб тили морфологияси ва грамматикасининг чуқур ўрганиш ва мустаҳкамлаш заруратига путур етказди.

Муайян тушунчаларни ифодалаш учун доимий равишда бошқа тиллардан сўз олиш, араб тилининг синонимлар ва мураккаб лексик бойлигини ўзлаштиришга тўсқинлик қилади. Ушбу муаммонинг инновацион ечими сифатида код алмашинувини таълим жараёнидан бутунлай чиқариш эмас, балки уни назорат қилинадиган стратегия сифатида қўллаш таклиф этилади: Прагматик оқлаш, ўқитувчилар код алмашинувини маълум шароитларда (масалан, мураккаб тушунчаларни тушунтиришда ёки эмоционал мулоқотда) *вақтинчалик ёрдамчи восита* сифатида қабул қилиши, лекин доимий нутқ меъёри сифатида эмас, деб таъкидлаши керак.

Грамматик чеклов, араб тили грамматикаси ва морфологиясига оид машғулотларда (масалан, фақат феълларни туслаш ёки фақат исмларни яшаш дарсларида) қатъий равишда араб тилидан фойдаланиш талаб қилиниши керак.

Рақамли машқлар, онлайн муҳит учун махсус машқлар ишлаб чиқиш: ўрганувчилардан она тилидаги сўзни арабча синоними билан тез алмаштиришни талаб қилувчи «Тезкор луғавий алмашинув» ўйинларини ташкил қилиш.

ХУЛОСА. Рақамли мулоқот даврида араб тилини ўқитишда код алмашинуви муаммоси долзарблигича қолмоқда. Бу ходиса араб тили грамматикаси ва морфологиясининг тўлиқ ўзлаштирилишига тўсқинлик қилади. Анъанавий «Она тилини бутунлай тақиклаш» ёндашуви самарасиз бўлиб, унинг ўрнига назорат қилинадиган код алмашинуви стратегиясини қўллаш, замонавий ўрганувчиларнинг виртуал мулоқот эҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда, араб тили компетенциясини мустаҳкамлашнинг инновацион ва самарали ечими бўлиб хизмат қилади.

Шерри Турклнинг «Кўп қиррали шахсият» назариясига кўра, шахс

виртуал маконда бир нечта ўзига хосликни яратади. Араб тилини ўрганувчиларнинг гибрид идентификацияси айнан код алмашинуви орқали ўз аксини топади. Бу эса уларнинг нутқий хулқ-атворини маданий ва лингвистик жиҳатдан баҳолаш заруратини келтириб чиқаради.

Шу билан бирга, М. Стромфельдт таъкидлаганидек, кибермакондаги мулоқот конвенцияларининг «американизацияси» (яъни, инглиз тили меъёрларининг гегемонияси) муаммоси араб тилини ўрганувчиларнинг доимий равишда инглизча терминологияга суянишига туртки беради. Бу ҳолат назорат қилинадиган таълим стратегияларисиз, араб тилининг грамматик яхлитлигига салбий таъсир кўрсатади.

Хулоса қилиб айтганда, араб тили ўқитувчилари кибер-социализациянинг (нет-лингвистика, эможилар) тил меъёрларига таъсирини инобатга олишлари ва назорат қилинадиган код алмашинуви орқали талабаларни нафақат мулоқотга, балки араб тилининг мураккаб грамматик тизимини ўзлаштиришга ҳам йўналтиришлари зарур.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Goffman E. The Presentation of Self // Turkle S. Life on the screen: identity in the age of the internet. New York: Simon & Schuster, 1995. 347 C.
2. Текл Ш. Жизнь на экране: Идентичность в эпоху Интернета (Асарга рецензия). И.Л. Аристархова, Институт социологии РАН.
3. Haraway D. Simians, cyborgs and women: the reinventions of nature. London: Routledge, 1991.
4. Žižek S. *From virtual reality to the virtualization of reality* // Electronic culture: technology and visual representation. New York: Aperture, 1996.
5. Stromfeldt M. *Window dressing* // Clicking in: hot links to a digital culture. Seattle: Bay Press, 1996.
6. Raxmonov, A. (2025). MUTARRIZIYNING “RISALATUN FIN-NAHV” ASARIDA TIL O‘QITISH USULLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 5(20), 126-130.

7. Рахмонов, А. К. (2025). АБУЛФАТХ БУРХОНИДДИН НОСИР МУТАРРИЗИЙ–ЎРТА АСР ШАРҚ ИЛМИЙ МЕРОСИНИНГ ЁРҚИН НАМОЁНДАСИ. *Oriental Journal of Philology*, 5(3), 549-560.
8. MUTARRIZIYNING “RISOLATUN FIN NAHV” ASARI MO‘JAZ GRAMMATIK MANBA. (2025). *Barqaror Taraqqiyot Va Rivojlanish Tamoyillari*, 3(4), 85-88. <https://uzresearchers.com/index.php/BTRT/article/view/2528>
9. NOSIR AL-MUTARRIZIY MEROSIDA TARJIMA NAZARIYASI VA DIDAKTIKASI: “RISALATUN FIN-NAHV” ASARI VA ZAMONAVIY TARJIMA TA’LIMI INTEGRATSIYASI. (2025). *SCIENCE TIME*, 3(5), 150-155. <https://doi.org/10.66345/stj.v3i5.4640>
10. Jo‘rayeva, M. A. SCHOLARS WHO CONTRIBUTED TO THE DEVELOPMENT OF MEDICINE IN MEDIEVAL CENTRAL ASIA.
11. Toshmatova, S. (2025, December). THE NOTION OF MOTIVATION: EXTRINSIC AND INTRINSIC MOTIVATION. In *International Conference on Multidisciplinary Sciences and Innovations (ICMSI)* (Vol. 1, No. 1, pp. 132-134).
12. Sh, M. (2019). A. Artistic psychologizm in uzbek literature of the twentieth century. *Omega science.–Kirov*.
13. Valievna, A. D. (2026). PHILOSOPHICAL INTERPRETATION OF PATRIOTIC IDEAS IN MODERN UZBEK POETRY. *AMERICAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE*, 4(1), 80-87.
14. MUZEYI, A. N. N. D. A., & MEROSI–MO‘TABAR MADANIY, M. A. N. B. A. (2024). ORIENTAL UNIVERSITETI O ‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI FANLAR AKADEMIYASI.
15. Raxmonov, A. K. (2024). *Al-Farg‘oniyning «Usturlob yasash haqida kitob»ining Britaniya muzeyida saqlanayotgan “OR 5479” raqamli qo‘lyozma nusxasi. Til va adabiyot.uz*, 2024(1), 22–26.
16. TURAEVA, B., & KUCHIMOV, U. POETIC MODELS OF THE CONCEPT “LITERARY TIME”.